

แผ่นพิมพ์ธนบัตรใบสุดท้าย

ย้อนหลังไปในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อประเทศไทยนำธนบัตรออกใช้ เป็นครั้งแรกใน พ.ศ. 2445 นั้น ธนบัตรที่ออกใช้ครั้งนั้นเป็นธนบัตรที่รัฐบาลไทยได้ว่าจ้างบริษัท โทมัส เดอ ลาร์ู จำกัด ประเทศอังกฤษเป็นผู้พิมพ์ให้ และนับจากการออกใช้ธนบัตรในครั้งแรกเป็นต้นมาประเทศไทยก็ สั่งพิมพ์ธนบัตรจากบริษัท โทมัส เดอ ลาร์ู จำกัด เรื่อยมาโดยมีการปรับปรุงแก้ไขธนบัตรให้ดีและเหมาะสม กับยุคสมัยรวมทั้งให้มีความยากในการปลอมแปลง

จนกระทั่งเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ขึ้นในปลายพ.ศ. 2484 กองทัพญี่ปุ่นยกกำลังเข้าสู่ประเทศไทยใน วันที่ 8 ธันวาคม รัฐบาลไทยยินยอมให้กองทัพญี่ปุ่นเดินทัพผ่านไปประเทศไทยไปยังดินแดนอื่น ๆ หลังจากนั้น ไม่นานรัฐบาลภายใต้การนำของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ลงนามในสัญญากรรบร่วมกับกองทัพญี่ปุ่นในวันที่ 21 ธันวาคม และตามมาด้วยการที่ประเทศไทยประกาศสงครามกับประเทศสหรัฐอเมริกาและประเทศอังกฤษ ในวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2485 ด้วยข้ออ้างที่ว่าประเทศไทยโดนทิ้งระเบิดที่กรุงเทพฯ ฯ ในวันที่ 8 มกราคม พ.ศ.2485 จนได้รับความเสียหายไปทั่วกรุงเทพฯ

ขณะที่ประเทศไทยตกอยู่ในภาวะสงครามนั้นที่ประเทศอังกฤษซึ่งเป็นที่ตั้งของบริษัท โทมัส เดอ ลาร์ู จำกัด ก็ได้รับความเสียหายจากการทิ้งระเบิดถึงสองครั้งสองคราจากการโจมตีทางอากาศของประเทศเยอรมัน จนไม่สามารถพิมพ์ธนบัตรให้ประเทศไทย การพิมพ์ธนบัตรที่บริษัท โทมัส เดอ ลาร์ู จำกัดต้องยุติลงชั่วคราว เกิดภาวะการขาดแคลนธนบัตรในประเทศไทยอันเนื่องมาจากในขณะนั้นความต้องการใช้ธนบัตรมีสูงอัน สืบเนื่องจากเหตุประการหนึ่งคือการที่ประเทศญี่ปุ่นกู้เงินประเทศไทยเพื่อนำไปเป็นค่าใช้จ่ายทางทหารเป็น จำนวนมากเกินความคาดหมายของรัฐบาลไทย เมื่อธนบัตรเริ่มขาดแคลน รัฐบาลไทยต้องแก้ปัญหาการขาด แคลนธนบัตรอย่างเร่งด่วนเพื่อไม่ให้ฝ่ายญี่ปุ่นเข้ามายุ่งเกี่ยวกับการบริหารจัดการธนบัตรเนื่องจากการจัดพิมพ์ และการนำธนบัตรออกใช้มีผลอย่างมากต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจของประเทศ

ในการแก้ไขปัญหาเรื่องการขาดแคลนธนบัตรนั้นรัฐบาลใช้หลายวิธีการด้วยกัน เช่น ขอให้ห้างร้าน
ญี่ปุ่นที่รับเงินจากทหารญี่ปุ่นเปลี่ยนเป็นรับเช็คแทนให้มากที่สุด ลดปริมาณการใช้ธนบัตรด้วยการซื้อสิ่งของ
ส่งกองทัพญี่ปุ่นแทน

ส่วนวิธีการที่ดำเนินการโดยตรงกับตัวธนบัตร ได้แก่

1. สั่งพิมพ์ธนบัตรจากประเทศญี่ปุ่นโดยขอให้สำนักงานการพิมพ์ธนบัตรแห่งรัฐบาลญี่ปุ่นเป็นผู้ทำ
ธนบัตร และมีบริษัท มิทซึบุชิ บุซซัน ไคชะที่กรุงเทพฯ เป็นตัวแทนติดต่อ
2. พิมพ์ธนบัตรภายในประเทศซึ่งวิธีนี้มีทั้งการพิมพ์ขึ้นใหม่ทั้งฉบับ และการพิมพ์ธนบัตรทั้งฉบับแต่
พิมพ์แบบลดสีเพื่อให้พิมพ์ได้เร็วขึ้น หรือนำธนบัตรที่พิมพ์เสร็จแล้วแต่ไม่มีการนำออกมาแปลงเป็นธนบัตร
ชนิดราคาอื่น ๆ

ภาพที่ 1 ธนบัตรแบบพิเศษ ชนิดราคา 50 บาท รุ่น
หนึ่งเกิดขึ้นจากการนำบัตรดอลลาร์ ชนิดราคา 1
ดอลลาร์ ที่พิมพ์ขึ้นมาเพื่อเตรียมไปใช้ในดินแดน 4
รัฐมลายู (กลันตัน ตรังกานู ไทรบุรี และปะลิส) และ
มีจำนวนอยู่ถึง 2,000,000 ฉบับมาพิมพ์แก้ไขราคา
ซึ่งรูปแบบการแก้ไขมีหลายรุ่น ธนบัตรแบบนี้มีชื่อ
เรียกอย่างไม่เป็นทางการว่า ธนบัตรไว้ทุกข์
เพราะมีการพิมพ์หมึกดำคาดทับข้อความที่ไม่ต้องการ
ให้ปรากฏบนธนบัตร

การพิมพ์ธนบัตรภายในประเทศใช้วัตถุดิบที่หาได้ในประเทศ เช่น ใช้กระดาษจากโรงงานกระดาษไทย
จังหวัดกาญจนบุรี เป็นหลัก ในช่วงแรกของการผลิตกระดาษใช้เยื่ออ้อยจากประเทศญี่ปุ่นผสมกับเยื่อไม้ไฟ
กระดาษที่ผลิตได้จึงมีความเหนียวและมีสีขาวพอควร แต่เมื่อเยื่ออ้อยหมดต้องใช้เยื่อไม้ไฟหรือเยื่อฟางข้าวล้วน
ๆ ซึ่งหาได้ภายในประเทศในขณะนั้นมาผลิตกระดาษ สีของกระดาษจึงออกหม่น ๆ ไม่ขาวเหมือนช่วงแรก ๆ
ส่วนหมึกพิมพ์ซื้อจากภายในประเทศ ซึ่งช่วงแรก ๆ ยังสามารถหาซื้อหมึกพิมพ์ได้ แต่ต่อมาเมื่อสงคราม
เนิ่นนานไปความขาดแคลนหมึกพิมพ์ก็มาเยือน หมึกพิมพ์กลายเป็นสินค้าที่ทางการควบคุมและไม่มีจำหน่าย

ทั่วไป ต้องบังคับซื้อจากเอกชนตามที่กฎหมายให้อำนาจไว้ ส่วนในเรื่องการพิมพ์ได้มอบหมายให้โรงพิมพ์
ของส่วนราชการ ได้แก่ โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหารบก โรงพิมพ์กรมอุทกศาสตร์กองทัพเรือ และโรงพิมพ์เอกชน
อีกหลายแห่ง เช่น โรงพิมพ์กรุงเทพฯ วาณิช โรงพิมพ์กิมไต้ โรงพิมพ์จันทน์ ฯลฯ พิมพ์ธนบัตรให้เป็นการ
ชั่วคราว โดยมีพนักงานของธนาคารแห่งประเทศไทยเดินทางไปควบคุมดูแลอย่างใกล้ชิดที่โรงพิมพ์ทุกแห่ง
ซึ่งแม้ว่าธนบัตรที่พิมพ์มานี้จะมีคุณภาพต่ำ แต่ก็ใช้แก้ขัดกันไปได้ตลอดช่วงสงคราม

โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองเป็นโรงพิมพ์หนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไข
ปัญหาการขาดแคลนธนบัตรเมื่อกระทรวงการคลังมีหนังสือแจ้งขอความร่วมมือไปยังมหาวิทยาลัยวิชา
ธรรมศาสตร์และการเมืองให้ช่วยพิมพ์ธนบัตรซึ่งในเอกสารที่ติดต่อกันเรียกธนบัตรที่จะให้ช่วยพิมพ์ว่า
“ธนบัตรใบละ 50 บาท” และจากเอกสารที่จัดเก็บไว้สามารถลำดับเรื่องราวได้ดังนี้

- 12 ก.พ. 2488 ผู้จัดการโรงพิมพ์ (นายประสิทธิ์ ลุสิตานนท์) ขอบุคลากรพิมพ์ธนบัตรของกรม
แผนที่ทหารบกเนื่องจากกำลังจะพิมพ์ธนบัตรให้แก่รัฐบาล
- 17 ก.พ. 2488 ผู้ประสานงานมหาวิทยาลัย (นายปรีดี พนมยงค์) ออกประกาศแยกโรงพิมพ์
แผนกพาณิชย์มหาวิทยาลัยขึ้นเป็นหมวดพิเศษ เรียกว่า หมวดการพิมพ์ธนบัตร
มีการแต่งตั้งคณะกรรมการควบคุมการพิมพ์ธนบัตรและมหาวิทยาลัยวิชา
ธรรมศาสตร์และการเมืองมีคำสั่งที่ 7/2488 โยกย้ายเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัย
ไปประจำทำงานที่โรงพิมพ์แผนกพาณิชย์มหาวิทยาลัย เช่น นายฟัก ชิวิตานนท์
นายจุมพล พันธุมเมย์ นายเต็ม บันลายนสิงห์ นายประวัติน รัตนพิไชย
- 24 ก.พ. 2488 โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง หมวดการพิมพ์ธนบัตร
ออกคำสั่งครั้งที่ 1 แจ้งรายละเอียดเกี่ยวกับธนบัตรที่จะจัดพิมพ์
- 27 ก.พ. 2488 ขอซื้อปูนซิเมนต์ “ซูเปอร์” จำนวน 3 กระสอบเพื่อใช้ในการขยายแท่นพิมพ์
- 1 มี.ค. 2488 มีบันทึกขอคู่มืออย่างธนบัตรที่พิมพ์ ขอให้ฝ่ายจัดพิมพ์แจ้งเรื่องสิริมทั้งจำนวน
สีที่ต้องการเพื่อสำรองใช้ในเวลา 1 ปีและเรื่องยืมแท่นพิมพ์จากโรงพิมพ์พานิช
ศุภผล
- 5 มี.ค. 2488 หนังสือจากรมว.คลังถึงผู้ประสานงานมหาวิทยาลัยแจ้งเรื่องก.คลังสั่งให้
กรมบัญชีกลางจ่ายเงิน 200,000 บาทแล้ว และได้กำหนดให้ตั้งเบิกเป็นคราว ๆ

ในประเภทเงินทุนพิมพ์ธนบัตรของมหาวิทยาลัย

- 13 มี.ค. 2488 ขอซื้อน้ำมันเชื้อเพลิง 450 ลิตรเพื่อเติมรถยนต์ที่ต้องใช้ในการไปเยี่ยมแทนพิมพ์และขนย้ายกระดาษ
- 14 มี.ค. 2488 คณบดีมหาวิทยาลัย (นายเดือน บุนนาค) แจ้งไปยังรรมว.คลังว่าได้รับเช็คเลขที่ 73206 ลงวันที่ 10 มีนาคม 2488 สั่งจ่ายเงิน 100,000 บาทแล้ว
- 15 มี.ค. 2488 ส่งกระดาษมาให้เพื่อพิมพ์รูปธนบัตรใบละ 50 บาท พร้อมกับขอให้โรงพิมพ์แต่งสีแดงให้เข้ากับกระดาษที่ส่งมา
- 3 เมษายน 2488 ตามคำสั่งที่ 17/2488 ให้พนักงานที่ได้รับคำสั่งไปประจำหมวดพิมพ์ธนบัตรกลับไปประจำงานตามแผนกเดิม
- 12 เมษายน 2488 รรมว.คลังมีหนังสือถึงเลขาธิการมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองแจ้งเรื่องจะให้ช่วยพิมพ์ธนบัตรชนิดราคา 1 บาท
- 13 เมษายน 2488 เลขาธิการมหาวิทยาลัยมีหนังสือตอบรรมว.คลังแจ้งเหตุที่ไม่สามารถช่วยพิมพ์ธนบัตรชนิดราคา 1 บาทได้
- 9 พฤษภาคม 2488 ผู้ประสานงานมหาวิทยาลัยมีหนังสือถึงรรมว.คลังเรื่องการคืนเงินทროงที่กระทรวงการคลังจ่ายมาเป็นค่าใช้จ่ายในการพิมพ์ธนบัตร
- 12 กันยายน 2488 อธิบดีกรมคลังถึงผู้ประสานงานมหาวิทยาลัยแจ้งยืนยันค่าใช้จ่ายในการพิมพ์ธนบัตรโดยขอให้ส่งใบสำคัญค่าใช้จ่ายเงินและเงินเหลือจ่ายคืน

ธนบัตรใบละ 50 บาทที่ทางโรงพิมพ์มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองได้รับการติดต่อให้จัดพิมพ์นั้น มีการระบุรายละเอียดของการพิมพ์ไว้ดังนี้คือ

1. ใช้กระดาษจากโรงงานกระดาษกาญจนบุรีชนิดเดียวกับธนบัตรแบบเจ็ด ชนิดราคา 1 บาทและมีขนาดเท่ากันด้วย คือ 6.5 x 12.5 ซม.
2. ไล่น้ำในตัวโรยไหมด้านหน้า ใช้สีฟ้าและสีแดง ด้านหน้าพิมพ์ 2 สี ด้านหลังพิมพ์ 1 สี (พิมพ์ 3 ครั้ง)
3. พิมพ์ running no. (หมวดเลขหมาย) ด้วยหมึกสีแดง
4. ตัดเป็นแผ่นเล็กเข้าแทนบเสร็จ

นอกจากรายละเอียดดังกล่าวแล้วนั้น จากบันทึกของกรมคลังที่เป็นต้นฉบับลายมือของม.ล.อุตม สนิทวงศ์ ลงวันที่ 21 ก.พ.2488 ทำให้ทราบว่า แต่เดิมไม่ได้มีการกำหนดรูปด้านหลัง ดังข้อความว่า “รูปด้านหลังสุดแล้วแต่สะดวก” นอกจากบันทึกฉบับนี้แล้วก็ไม่มีพบรายละเอียดอื่นเกี่ยวกับภาพด้านหลัง แต่ท้ายที่สุดธนบัตรใบละ 50 บาทที่มีรูปด้านหลังเป็นภาพพระที่นั่งอนันตสมาคมเหมือนธนบัตรชนิดราคาอื่นที่พิมพ์ในช่วงเวลาเดียวกัน และเพื่อเป็นการช่วยราชการพิมพ์ธนบัตรนี้ มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองจึงได้จัดแยกโรงพิมพ์แผนกพาณิชย์มหาวิทยาลัยขึ้นเป็นหมวดพิเศษต่างหากเรียกว่า “หมวดการพิมพ์ธนบัตร” มีการทดลองพิมพ์ต้นฉบับและกำหนดไว้ว่าจะเริ่มพิมพ์ธนบัตรใบละ 50 บาท เป็นรุ่นแรกในวันที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2488 เป็นต้นไป

แต่ในท้ายที่สุด โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองก็ไม่ได้ช่วยพิมพ์ธนบัตรใบละ 50 บาทตามเหตุผลที่กระทรวงการคลังแจ้งให้ทราบว่า “เนื่องจากได้รับธนบัตรมาจากต่างประเทศพอจำหน่ายได้ชั่วคราว และประกอบทั้งการผลิตกระดาษในประเทศได้แก้ไขมีจำนวนพอทันแก่การพิมพ์ธนบัตร กระทรวงการคลังจึงได้ดำริที่จะแก้ไขการพิมพ์ธนบัตรฉบับละ 50 บาทใหม่เพื่อให้ได้ขนาดและลักษณะของธนบัตรราคาสูง แต่ปรากฏว่ากรมแผนที่ได้มีแม่พิมพ์ธนบัตรชนิดราคา 50 บาท ตามขนาดที่ต้องประสงค์อยู่และได้ขนาดที่จะพิมพ์โดยเครื่องของทางกรมแผนที่ แต่จะพิมพ์ได้ไม่รวดเร็วเหมือนเครื่องพิมพ์ของทางมหาวิทยาลัย และเพราะเห็นว่าเป็นธนบัตรชนิดราคาสูงจึงได้ตกลงให้กรมแผนที่เป็นผู้พิมพ์”

ภาพที่ 2 แผ่นพิมพ์ธนบัตรใบละ 50 บาท แผ่นสุดท้าย

ในเอกสารจดหมายเหตุ ของหอจดหมายเหตุธนาคารแห่งประเทศไทย พบว่าในวันที่ 21 ธันวาคม 2494 ได้มีการบันทึกไว้ว่า มีการสำรวจแผ่นพิมพ์ธนบัตรที่ได้รับคืนมาจากโรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พบว่ามีจำนวนแผ่นพิมพ์ธนบัตรอยู่ 31,500 แผ่น (63 รีม ; 1 รีมมี 500 แผ่น) แต่ต่อมาได้มีการทำลายแผ่นพิมพ์ธนบัตรนี้ไปโดยไม่พบเอกสารจดหมายเหตุที่ระบุเหตุผลของการทำลายแผ่นพิมพ์ธนบัตรนี้ อย่างไรก็ตาม แผ่นพิมพ์ธนบัตรตามที่ได้กล่าวมานี้ก็ยังคงเหลืออีกหนึ่งแผ่นที่ถือได้ว่าเป็นแผ่นสุดท้ายให้เราได้เห็นในแฟ้มเอกสารของหอจดหมายเหตุ ธนาคารแห่งประเทศไทย

ภาพที่ 3 ด้านหลังแผ่นพิมพ์ธนบัตร มองเห็นคำว่า ธรรมศาสตร์

บรรณานุกรม

ธนาคารแห่งประเทศไทย, 100 ปี ธนบัตรไทย, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพฯ, 2546), 121-180.

ธนาคารแห่งประเทศไทย, ฝ่ายออกบัตรธนาคาร, ส่วนควบคุมงานธนบัตร, หน่วยบัญชีและวิเคราะห์,

ธนบัตรชนิดราคาใบละ 50 บาทพิมพ์ที่โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (2488).

-----, การพิมพ์ธนบัตรในประเทศไทยรวมถึงสิ่งที่ใช้ในการพิมพ์ด้วย (2488-2489).

-----, ส่วนการเลขานุการ (เดิม). เงินค่าใช้จ่ายในการทหารญี่ปุ่น (2486-2488).

-----, ดอลลาร์ไทย (2486-2487).

-----, ธนบัตรขาดแคลน (2487-2488).

-----, ธนบัตรที่สั่งพิมพ์ที่ญี่ปุ่น (2486-2488).

สุ่มยวดี เมฆสุด และ กมลวรรณ สาสีคงประยูร, *ธนบัตรไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ในเอเชียระหว่าง พ.ศ.*

2484 – 2488 (กรุงเทพฯ: เอส.เอ็ม.ซี.คอร์เนอร์จำกัด, 2555), บทที่ 4.